

БИБЛИОТЕКА
ДЕЧЈА КЊИГА
Књига четрнаеста

ЗА ИЗДАВАЧЕ
Драган Бујошевић

УРЕДНИК
Драган Инђић

ЈЕЛЕНА БИЛБИЈА ЛАПЧЕВИЋ

РЕПАТИ БЕГУНЦИ

ИЗБОР И ПРЕДГОВОР

Гордана Малетић

ИЛУСТРОВАО

Здравко Мићановић

Вредно и добро као идеал

Име Јелене Билбије (1902–1964) на данашњој српској литеарној сцени не помиње се често. Разлози за ово леже у томе што је преминула пре скоро шездесет година и што је још у току свог бурног и плодног живота престала да пише књижевну прозу за децу и посветила се новинарству, послу спикера, филмским сценаријима и уређивању часописа за децу. Стога је приповедна проза за млађи узраст коју је писала у највећој мери везана за њене младе године.

Свој први рад, „Причу о царици Астини“, објавила је у „Сарајевском листу“ још 1917. године, у петнаестој години живота. Отада је сарађивала са листовима и часописима са својим песмама и причама. Године 1932. излази јој прва књига, „Приче за децу“, у Издавачком предузећу „Геца Кон“ (заједно са Петром С. Петровићем), а затим, две године касније, појављују се „Деца у селу и граду“ код истог издавача. Књига је имала и поновљено издање. Одмах по завршетку Другог светског рата, објављују се избори њених прича: „Брики и друге приче“ („Просвета“, 1946), „Бакина прасад, Мачак Гриша“ (у сарадњи са Мајом Зрнић, исте године, код истог издавача). Књига „Јесењи путници“ („Младо покољење“, „Веселин Маслеша“, Сарајево) и имала је више издања између 1961. и 1975. године. Колико је познато, овим се њен књижевни опус заокружује.

Термин „историјска ерозија писца“ социолога литературе Робера Ескарпија, по којој у историји једне књижевности остаје онај писац чија се дела објављују више од 50 годи-

на од његове смрти, требало би да се односи на Јелену Билбију у позитивном смислу. Већина њених прича и сада је актуелна и занимљива читаоцу. Штавише, њена најбоља остварења као да су писана данас. Њихова уметничка вредност висока је а ауторкин минуциозни, аналитички поглед на свет и природу није изгубио на убедљивости. Јелена Билбија имала је однегован стил познаваоца књижевности и бујан талент који јој је омогућавао да с лакоћом пише о чему жели. Њене приче блиске су деци и по избору тема и по начину обраде. Ипак, ова дела нису бројна а временом су престала да се прештампавају. Данас су готово заборављена.

О свом односу према књизи и значају који је имала за њен развој, Јелена Билбија оставила је живо и дирљиво сведочанство у прологу књиге „Јесењи путници“. Како је дошла у додир са књижевном делима још у раном детињству, у селу Црни Луг код Босанског Грахова, почетком 20. века, у средини у којој је мало ко знао да чита, испричала је на следећи начин:

„У зимске вечери окупљали су се код нас учитељ, шумар, некакав трговац и понеки сељак на седељку и читање књига. Мајка би нас децу стрпала у кревет а онда у истој соби учитељ и мајка би наизменце читали књиге, народне песме, приповетке, путописе, свакакве романи, новине и слично – али ја нисам спавала. Увек сам слушала и живо пратила шта се чита.“

„А душа ми је и била гладна. Гладна снова које ми књига пружа. Гладна далеких непознатих светова. Књига ми је би-

ла најбољи друг, саветник и водич. Помоћу књиге сам пропутовала цео свет, упознала све континенте, сва поднебља и људе свих врста, сазнала њихове среће и несреће, туге и радости. С књигом сам ронила у дубоку прошлост, књига ми је осветљавала нејасне видике будућности.

Мене је Киплинг водио у индијску џунглу, Корољенко у сибирску тајгу, Албер Лондр у Африку, Перл Бак у Кину и Достојевски и Горки међу бедне људе и босјаке. И још стотине и стотине других одличних писаца били су ми учитељи преко својих књига.“*

Оставши за време Првог светског рата сироче, девојчица Јелена сама се издржава радећи као дактилографкиња. Од 1919. живи у Загребу где матурира 1924. године. Студира славистику на Филозофском факултету у Загребу и, паралелно, Државну глумачку школу на којој дипломира 1928. године. Годину дана касније, као припадница „Клуба марксиста“, принуђена је да напусти Загреб и сели се у Београд.

Од 1929. године, Јелена Билбија запослена је као спикер Радио Београда. Њој је припала част да 24. марта исте године најави почетак емитовања редовног радијског програма. Позната и уважена, са неколицином колега 1940. године оснива Клуб радио-спикера, чији је била и први председник. Али, 6. априла 1941. године, после бомбардовања, емитова-

* Ј. Б. „Јесењи путници“, „Младо покољење“, Београд, 1961, стр. 5–6.

ње београдског Радија се прекида. Наредне четири године користиће га немачке окупационе власти.

Од октобра 1944, заједно са Одељењем за везу Врховног штаба и групе техничара Радио Београда који су успели да сакрију и сачувају неколико потребних инструмената, и Јелена Билбија, као руководица и спикер, ради на обнови Радио Београда. Прва, пробна емисија, емитована је 6. новембра исте године, а 10. новембра почиње редован програм који опет најављује управо она.

Као истакнута новинарка, интензивно се посветила овој професији, а посебно обучавању младих спикера јер је уживала популарност најбољег југословенског спикера. После неколико година, прећи ће у „Филмске новости“ где уређује „Пионирске новости“ као сценариста и режисер. Одатле долази у „Пионирску штампу“ где је била један од покретача „Пионирских новина“ и „Полетарца“.

Са супругом, новинаром Дејаном Лапчевићем, који је радио као дописник ТАНЈУГ-а, живела је дуже времена у Риму, Бечу и Бону. Ако свему додамо и њен рад на пољу књижевности за децу, добијамо слику свестране уметничке личности која је посветила живот раду на пољу културе и образовања.

*

Јелена Билбија била је изразити приповедач. Најчешће је писала кратке приче. Избор који је пред нама садржи 16 прича репрезентативних за њено стваралаштво. То су претежно

приче о животињама, као и приче са социјалном тематиком и развијеном психологијом јунака. Понекад се ове теме преплићу. Ипак, бујни таленат, моћ запажања и разумевање живе, неокрњене природе у којој је провела детињство, најлепше је изразила у причама о животињама. Њено књижевно умеће овде долази до пуног изражаја.

Ликови животиња које обрађује нису увек очекивани. Уз псе и мачке, карактеристичне за градски миље, она је описала и дивље и домаће животиње те њихове, некад кобне, некад срећне сусрете. Такође, запазила је да су извесне особине и ситуације заједничке и људима и животињама. Стога описује прилике сиромашне деце у бројним породицама, гладовање, али и тежак живот животиња, ништа мање. И једни и други могу постати сирочићи, страх уме да се увуче и у детиња и животињска срца. Наслућивање блиске пропасти својствено је свим бићима, као и смисао за лепо. За много чиме они, свако на свој начин, жуде, или се радују, и то их повезује у нераскидиву целину. У таквим приликама, несебичност и другарство развијају се. Описивање оваквих ситуација даје драматичну и дирљиву ноту њеном штиву. Тако је, на пример, у причи „Браћа Ђивћив“ једном зецу запало да замени убијену мајку тек излеглим пилићима. У „Причи о Рудови“ упознајемо краву која убија вука како би спасла своје новорођено теле. Лисац, зец и заморче деле територију једне терасе у граду („На тераси“).

Упознајемо крхкост и нежност ових незлобивих и незаштићених створења која су неретко заточена и немају достојанствен живот. Чежњу за слободом, као најзначајнијом категоријом, књижевница описује с много љубави и топлих осећања. Она, која је још у детињству упознала поредак и законитости природе, има велико разумевање за своје јунаке, који су обесправљени и лишени слободе. И они, као и људи, могу трпети понижења, и њихов живот може бити лишен сјаја који им дају природно станиште и храна. Срећници, пас Брики и мачак Петрушка, једном осетивши замамне чари слободе неће се враћати ни под чије окриље и живеће, слободни, по своме. Много је лошија судбина младог лисца Скока који се, после убиства мајке, нашао у туђини, код људи. Иако га пазе, тераса не може да му замени шуму из које је дошао и сасвим је неизвесно шта се са њиме касније дешавало.

Деца такође имају своје жеље. Она која су сиромашна, често жуде за најобичнијим стварима, топлим одећом, играчкама, укусним јелима, слаткишима и свиме што је другој деци дато. Књижевница и сама познаје те жеље и говори о њима истичући социјалну компоненту догађаја које описује као, рецимо, у причи „Једина“, али и проналази смешно у свему томе („Голотрбићи и кожунчић“).

Смешних и веселих ситуација има на претек у причама о псу Брикију. Ово слободно кученце племените расе, изгубљено или остављено ко зна кад, има прави њух за авантуре

и бурлеске сваке врсте. Храбар, необуздан, интеллигентан, сналажљив, све је то Брики, мали теријер. Ауторка га описује с много разумевања и симпатија, образлаже његове поступке. Истовремено, будући да живи у свету људи, и они су, као споредни ликови, јунаци ових прича. Неки воле Брикија, други мрзе, једни му помажу, други га терају. Животињске судбине у градовима Јелена Билбија описује без улешавања и показује и читаву лепезу понашања људи и њихов однос према овим створењима. Обрнут случај од Брикија је мачак Петрушка који се, стицајем околности, нашао ван топлог дома у коме је живео и улењео се. Постепено се навикавајући на самосталан живот, мења се и добија одлике правог мачка, расног представника врсте.

Уопште, односи у друштву заокупљају њену пажњу јер су живот и понашања одраслих нераскидиво везани за децу коју описује, али и стога што има дара и интересовања за проблематизовање друштвених појава. Књижевница добро запажа и описује мноштво контраста и супротставља их. Тако у причама пратимо полазирзован однос између богатих и сиромашних, између начина живота на селу и у граду, између дивљег и питомог, малог и великог, доброг и лошег, племенитог и суровог. Све се то стекло у њеним делима. Ове супротности дале су добар основ за стварање деци занимљивих заплета, али и могућност да се проговори о хуманости, о вредностима и лепотама живота у слободи. Приче Јелене

Билдије, непретенциозне у својим разматрањима појава, у природности и лакоћи с којима пише, откривају нам ову списатељицу као хумано створење са дубоко усађеним смислом за добро, лепо и правично, које нема дилема у погледу исправног разрешавања сукоба.

Њени ликови су психолошки изнијансирани. Ауторка мајсторски описује њихова осећања, размишљања, мотиве поступака и образлаже их. Без намере да подучава, она једноставним речима објашњава узроке и последице понашања, детаљно се уносећи у процес мењања расположења и емоција, све до преласка из живота у смрт.

Трагични јунаци, какви су лисац Скок или велика Чапља, до краја су изнијансирани. Потанко се описују развијање природних рефлекса и нагона за ловом лисца Скока, као и његово настојање да их пригуши не би ли сачувао пријатеља. Књижевница поступком градације прекида лишчево осећање кривице оним неминовним, а трансформација младунца у дивљу животињу на том месту се завршава. Само је чудо спасло уплашеног зеца Мика који је скочио са терасе да би се задржао на другој, где га је дочекао пријатељ, заморац Лок. Заплет остварења „На тераси“ достојан је хорор-приче. Присуство страха и надлазеће опасности, као и кошмар младунца који није сигуран шта се са њим дешава, све док са ужасом не спозна да своју природу не може преварити и спречити да се испољи, чине ово штиво изузетно драматичним.

Трагику живота дивне чапље, Јелена Билбија описала је у истоименој причи. Ова велика, достојанствена птица коју је дечак с муком уловио не би ли умиловио зеленашево сурово срце и спасао родитеље, доживљава страшну судбину. Без имало самилости, трговац је оставља у пустом камењару где ће и скончати. Путем контраста, књижевница ће описати агонију птице и њене халуцинације. Пустош у коју је бачена, чапља замењује питомим сликама раскоши воде и вегетације око ње, сјајним сунчевим зрацима и плаветнилом неба у коме лети као предводница јата. Тако лепота и хармонија побеђују ништавило и смрт.

Чежњу за ускраћеном, недостижном лепотом варираће и у причи „Калеидоскоп“. У њој мајка дечака, скромна жена, у продавници налази играчку свог детињства која јој је била недоступна и купује је. Радња ове психолошке приповетке своди се на осећања жене која у зрелим годинама оживљава успомене на минулу лепоту која јој је била ускраћена. Она купује играчку за сина испуњавајући и своју жељу, прекинувши тиме оно судбинско сиромашко у животу породице. Без патетике, трезвено, али зналачки и људски топло, ауторка буди прикривена сећања на прилике које разумеју они што знају шта значи имати и немати. А прикраћености може бити у свему, па и у лепоти, за којом жуде и људске и животињске душе.

Две приче – „Миш сања патуљка“ и „Прича о Деда-Санку“ уносе раскош фантастике у остварења Јелене Билбије. Са

разумевањем за дечје жеље да открију бајковито и тајанствено у животу, она у обема причама описује свет реалности у који ће у неком тренутку хрупити бића из бајки. У оба случаја полусан чини чуда и меша јаву и машту. Изненадни долазак старог патуљка дечака Миша збуњује и убеђује да фантастична бића постоје. У то га уверава апотеоза природи коју патуљак изговара спремајући се за последњи починак. И она му са захвалношћу и разумевањем одговара, имајући удела у овом чину а све, живо и неживо, труди се да стари поне-се слику лепоте и обиља на далек пут. Ни ујакови аргументи да је дечак све само сањао не могу да га разувере да није присуствовао овом догађају.

Сиротан Динко самује и тугује у болници, где су га издвојили због тешке заразне болести. Он једва да има снаге да се избори са болешћу, али у жељи да прездрави, поверује у речи сестре да ће га те ноћи посетити Деда Санко. Обећање се остварује, чудно створење долази а милошта и песма необичног, доброг бића прелива се на дечака и он се, преплављен љубављу, умирује и прездравља.

Из свега реченог можемо видети шта је инспирисало Јелену Билбију, на чему је базирала своје заплете и како их је разрешавала, на који начин је чинила своја остварења занимљивим и деци привлачним за читање. Јасно је да је њен стваралачки кредо било уверење да литература за децу подлеже истим законитостима као и она за одрасле. У том смислу су-

коби, поларитети и контрасти, динамичан развој радње, који кулминира климаксом, да би тензија постепено опала, представљају подстрек за писањем и чине основ њеног поступка. Њени начини приступа јесу различити – од лирских и шаљивих до драмских и трагичних. Сви они уклапају се у целину која чини наш свет, па и свет књижевности а, према мишљењу ауторке, у њему треба да преовлада вредно, лепо и добро у највишем смислу. Треба тежити ка правичности, истинољубивости и слободи, као моралном начелу, иако његово остваривање није ни једноставно ни лако. Ово важи за сва жива бића.

Утисак који остаје после читања ових прича јесте, пре свега, комплексност и јединство живог и неживог на Земљи и законитости природе. Наш свет, јединствен у супротности, књижевница дочарава као диван, без обзира на његове грубости, тескобе и падове. Она верује у могућност среће коју искрено жели својим читаоцима.

Због високих уметничких квалитета ове прозе, приче Јелене Билбије биле су уврштене у редовну школску лектуру још пре Другог светског рата. Добро је што је после скоро педесет година на њих поново с правом скренута пажња.

Гордана Малетић

СКИТНИЦА

Како је Брики добио зимску помоћ

Да је живот тешка борба, одавно је знао Брики, али се сваког дана враћао на то сазнање. И сада, кад се нашао на новом, непознатом друму у први нагли мрак, застао је мали прљави теријер завејаван оштрим снежним иглицама – неодлучан – затечен изненада у месту стотине километара удаљеном од досадашњег боравишта. Пред њим је тонуо у беле пахуљице широк асфалтиран друм, оивичен светиљкама и извијао се мостом преко широке реке. Застао је Брики издигнувши једну шапицу у колебању да ли да крене у тај непознати град што је светлуцао у даљини.

Још синоћ – ни слутно није Брики да ће оставити обалу морску и полуразваљену чувареву колибицу у винограду, одакле га је истерала луда ветрина, која је дивљачки гужвала море, дизала га и рушила из чисте пакошти, јер је море по природи својој тежило да буде глатко и мирно. И не само што је растерала све чамце и лађе са пучине, развитлала црне облацине и награвала их у мрачни хоризонт, већ се и на Брикија устремила расфијукана побеснела ветрина. Љутим канџама рашчијала је кров са колибице па се подвлачила под прљаво крзно малог теријера. Узалуд је Брики забринутим очима молио ветрину да му остави оно мало топлине, што се стварало испод гладног трбуха – није користило. Она се закико-

тала и истерала јадно куче из заклона и све до првог места млатила га с бока.

Зар је синоћ и слутио Брики, кад се сместио – после много часова јурњаве поред пуне обале – у аеродромској чекаоници да ће га сутра један насмејани авијатичар убацити за виц у свој авион и за неколико часова спустити, после страшног летења, на аеродром поред овог непознатог друма! Да је био нека проста овчарска џукела, то му се сигурно не би десило, али је његова чистокрвна теријерска њушка и прокушана умиљатост увек будила интересовање и симпатије. Иако је ово путовање авионом било за Брикија један страشان доживљај – скоро је поседео од страха – ипак је за тих неколико часова заволео веселог авијатичара, који га је и нахранио добро. И зато се чудило како је, кад су се спустили, могао да изгуби тог свог новог и доброг господара, и тим жалосније стајао је сада јадни мали пас, ужасно осамљен у далеком непознатом крају, далеко од мора крај кога је провео скоро цео свој живот.

Брики спусти шапицу и одједном смело потрча широким друмом.

Зар је лако једном малом прљавом кучету, кога није красила ни скупа огрлица нити га водила фина ручица – ући у велики град, у ту чудновату замршеност бучних

улица натрпаних светом, који се невероватно жури и гура – међу унакрсну ватру аутомобилских труба и бицикличке звонцади, међу будне очи шинтера, хаузмајстора и других разних чувара, који не дају ући ни на каква врата, ни на какву капију одакле заголица мирис хране, које је Брики толико жељан?!

Зар је лако наћи коначиште једном псу слободару – бескућнику кога су и испод свих мостова – заштитника бескућничких отерали неумољиви пазитељи?!

Брикијев живот је био пун искустава; али још није знао како је тешко бити у великом граду пас, који нема господара. А кад је дошао до те горке истине – после многих тешких часова – упутио се за једном групом људи симпатичних му богзна због којег мириса – и није се ни за длаку одвајао од њих. Били су то неки сељаци, ваљда млекације, који су ишли у Општину.

Пред Општином су сиромаси чекали зимску помоћ, па се и Брики – нањушивши о чему се ради сврстао у њихове редове. И он је бескрајне минуте чекао и дрхтао поред нечијих једва одевених колена која су клецала. Понеки помодрели укочени прсти помиловали су га или су хтели да се загреју на његовој чупи. Брики их је облизвао пријатељски топлим језиком. Узалуд је чекао мали теријер сате и дане пред Општином. Узалуд је сањао у за-

вејаној капији о некој дарежљивој руци. Свирепа зима и један још свирепији ударац чуварев ожалостили су га до жеље за смрћу. И као свако биће коме додија „псећи“ живот и Брики је, изгледа, помислио на самоубиство. Иначе не би потрчао онако насумце од Општине преко сплета трамвајских пруга, не водећи више ни о чем рачуна. Зашкрипаше кочнице и просуше се псовке и вика шофера. Брикију је од глади падала магла на очи. И некако као да је прегорео живот, ничег се више није бојао и као глув, опуштене главе и репа, једва клипшући, тетурео је у правцу парка. Шинтер би га могао и руком ухватити толико је снага у њему била исцрпљена.

У парку се ветар играо снежним прахом између шимширових жбунова. Са реке је рукнула промукла бродска сирена. Ветар је у грубој шали насртао на Брикија и наглим ударцима одузимао му равнотежу. Кочио се од хладноће јадни мали скитница и дуго стајао међу грмљем, већ отупео од патње. Спуштао се сутон, кад је наједном дигао главу четвороноги очајник и последњим напором кренуо према старом бедему у парку.

У том часу, иза високе оgrade у Зоолошком врту, делила се вечера драгоценим питомцима. Лавови су добили велике крваве комаде на које су се бацали зверски. Вукови су шкломутали, лисице су немирно прелетале лага-

ним шапицама с једног краја уског кавеза на други. Кривудавом стазом поред ограде тетурео је Брики сав најезен. Кроз решетке га је опоменула лавица једним грозним погледом, мумлајући претњу. Многе се животиње посакриваше, кад им се Брикијево молећиво цвилење учини сумњиво.

Пропао би мали скитница те вечери сигурно и завејао би снег његово племенито теријерско срце и тако би јадно завршио живот овај велики путник и авантуриста псећи, да није било једне мале драге афричке животињице у Зоолошком врту. Пропао би Брики ове вечери и не би му било спаса да му се није мала афричка животињица насмешила живим округлим очицама и махнула му меком вунастом шапицом кроз решетке. Она је била сасвим сама у свом кавезу, па је, жедна игре и слободе, бистрим очицама хватала сваки покрет изван решетака. Брики је одмах разумео позив мале Африканке и ушао у празни кавез до њеног – спремљен можда за неког новог питомца. Измучен, сав се замукао у топлу логу у дубини кавеза. Чувар му је приметио вршак њушке из сламе и по навикнутој дужности спустио преграду да му остави добру храну. Чим се чувар удаљио, Брики је све слистио за секунд. Тако је мали умиљати теријер постао зверка у Зоолошком врту. Са натписа на његовом кавезу посети-